

Ф.В. Фомін

Міністерство соціальної політики України,
Філософський антропологічний інститут філософської освіти і науки НПУ
ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті аналізуються трансформаційні процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, їх вплив на розвиток інституту шлюбу та сім'ї, а також наслідки, до яких вони призводять. Крім того, розглядається ідея формування сім'ї нового типу періоду постмодерну, яку деякі дослідники характеризують як «подружню».

Сьогодні існує багато наукових і особливо навколонукових міркувань про кризові трансформації сім'ї, такі, як збільшення кількості розлучень, зменшення кількості шлюбів, що укладаються, збільшення кількості шлюбів, що не реєструються, зростання кількості позашлюбних дітей, абортів, розвиток проституції, падіння народжуваності і знов-таки її «старіння» (коли народження першої дитини відкладається на пізніший вік), переважання малодітних сімей та інші трансформаційні прояви, які почали з'являтися в розвинутих країнах Заходу з середини 1960-х років, а в інших країнах Європи – з кінця 1980-х – початку 1990-х.

З іншого боку, про кризові трансформації сім'ї і навіть про її зникнення говорилося настільки часто, що слід вкрай обережно ставитися до подібної інформації. Так, зазначає англійський дослідник Е. Гіденс, у 1859 році один зі співробітників журналу «Бостон Куотерлі Рев'ю» писав: «Сім'я у старому розумінні слова зникає з нашого життя, і це загрожує не тільки вільному характеру наших інститутів, але саме існування нашого суспільства опинилося у небезпеці» [1, с. 297]. У 1913 р. російський вчений П. Сорокін, аналізуючи розвиток інституту сім'ї, також акцентував увагу на її кризових трансформаціях. Але в той же час вчений не передрікав загибелі сім'ї як такої, зазначаючи, що «сім'я як союз подружжя і як союз батьків та дітей, імовірно, залишиться, але форми її будуть іншими» [2, с. 166].

Слід зазначити, що сім'я дійсно ніколи не була жорсткою системою, історично вона завжди змінювалася відповідно до більш широких соціальних змін у суспільстві. Але в даний час у ситуації постмодерну трансформаційні процеси, які відбуваються в інституті сім'ї та шлюбу, набувають вкрай суперечливих форм, що викликає формування більш ніж критичної позиції багатьох науковців, публіцистів та громадськості.

Вони дорікають цей період за втрату здорових культурно-моральних цінностей, розвиток та прояв негативних особистісних якостей людини: агресивності, жорстокої розважливості, злочинної зухвалості, сексуальної розбещеності; пропаганду розпусти як соціальної норми і орієнтацію на асоціальний спосіб життя як на найкращий у життєвих устремліннях особливо молоді, що безумовно робить створення і збереження благополучних, щасливих сімей дуже важким, якщо взагалі можливим.

Важко не погодитися з тим, що людство, дійсно, опинилося перед обличчям неконтрольованості власних деструктивних інстинктів. Відсутність світоглядних орієнтирів, значущих авторитетів, морально-духовних цілей і відповідних перспектив сьогодні, справді, кидає погрозовий виклик інституту сім'ї.

Але чи насправді все так погано? Аналізуючи перспективи трансформаційних процесів, що відбуваються у сім'ї, ми виокремимо декілька найбільш істотних проблем і розглянемо їхні причинно-наслідкові зв'язки більш детально.

Отже, першою проблемою, як ми вже зазначили вище, є занадто висока швидкість фундаментальних соціокультурних трансформацій, які відбуваються у суспільстві. Промислова революція кінця XVIII – початку XIX ст. поклала початок гонці виробництва-споживання, у яку миттєво, з позиції часу еволюції, було втягнуто практично усе людство. Хоча раніше, на початкових етапах формування суспільства, соціально-культурний і економічний розвиток був помітний лише після спливання століть. Сьогодні ж розвиток транспорту, засобів зв'язку, науки, інформаційних технологій перетворив сучасний світ на величезну систему виробництва-споживання. Дана система докорінно змінює свідомість людини, її підходи до організації життєдіяльності, знімає масу обмежень, культивує у ній розвиток постійного прагнення до миттєвого задоволення бажань та потягів власного Я.

«Щастя сучасної людини, – пише у книзі «Мистецтво любові» німецький філософ Е. Фромм, – полягає у радісному хвилюванні, яке вона відчуває, дивлячись на вітрини магазину і купуючи все, що вона може дозволити собі купити або за готівку, або на виплат. Він (чи вона) і на людей дивляться подібним чином. Для чоловіка приваблива жінка – для жінки привабливий чоловік – це здобич, якою вони є один для одного. Привабливість зазвичай означає красиве пакування властивостей, які є популярними та шуканими на особистісному ринку» [3, с. 5].

Чи варто дивуватися, що в суспільстві, в якому все орієнтовано на потреби ринку і успіх є головною цінністю особистості, взаємовідносини людей починають іти за тими ж зразками, що керують ринком.

А головною ринковою цінністю та його рушійною силою є реклама і мода. Адже сьогодні реклама повсюдно супроводжує людину, що живе в розвинутих індустріальних містах, варто лише їй залишити межі власного будинку. Виходячи на вулицю, вона бачить її на будівлях та спорудах, на одязі інших людей; реклама розміщена навіть на асфальті, стовпах і деревах. Заходячи до транспорту, ми бачимо її на шибках, стінах і стелі. Увімкнувши комп'ютер, бачимо, що вона переповнює чи не кожен інтернет-сторінку; вона супроводжує людину в дорозі у вигляді дзвінків різних компаній на мобільний телефон, смс-повідомлень тощо. Протягом усього цього часу людині нав'язують придбати або збути той чи інший товар, скористатися тією чи іншою послугою, придбати нові враження, розваги або щось ще.

У результаті такого психологічного тиску людина поступово втрачає здатність критично оцінювати, що їй дійсно необхідно для реалізації тих чи інших життєвих завдань, а від чого можна відмовитися, не витрачаючи на це відповідні ресурси. Кожен намагається бути якнайближче до загальної маси, не відрізнятись від решти у своїх думках та бажаннях, почуттях та діях.

На перший погляд, всі нібито разом, хоча в глибині кожен окремо вкрай самотній. За багатьма віртуальними шаблонами сучасного суспільства людина не помічає своєї самотності, але, вимкнувши живлення комп'ютера, її накриває хвиля відчаю, сформована відсутністю особистісної реалізації, живого спілкування і втратою традицій. Як наслідок, людина намагається подолати цей неусвідомлений відчай, використовуючи різні шаблони розваг, чи то покупка нових речей і швидка їхня заміна іншими, чи ж пасивне споживання звуків та видовищ, настільки широко пропонованих розважальною індустрією. Це забирає величезну кількість життєвої енергії та сил, знебарвлюючи людину, перетворюючи її на машину споживання, примушуючи її вранці поспішати на роботу, щоб заробити грошей, а ввечері – поспішати їх витратити на різні «радіощі життя».

Таким чином, сучасна людина, як справедливо зауважує Е. Фромм, дійсно близька до тієї картини О. Хакслі, яку він описав у своєму «Прекрасному новому світі»: «нагородований, прекрасно вдягнений, сексуально задоволений, але той, що не має свого власного “я”, не має жодних, окрім самих поверхневих, контактів зі своїми ближніми, спрямовуваний гаслом “Ніколи не відкладай на завтра розвагу, яку можеш отримати сьогодні”» [3, с. 52].

Звичайно, у таких умовах людина просто припиняє вміти любити і суспільство переповнюється відчуженими сім'ями, в яких «зникає унікальна екзистенціальна атмосфера небайдужості та душевної теплоти, які виокремлюють сім'ю серед всіх інших феноменів людського буття» [4, с. 327], і саме тоді найбільшою мірою проявляється феномен «самотності вдвох».

Іншою серйозною проблемою, яка ускладнює формування партнерської сім'ї, є надмірна сексуальна розкутість як молоді, так і решти сучасного суспільства. Одним з головних імпульсів лібералізації поглядів на сексуальну поведінку чоловіків та жінок прийнято вважати сексуальну революцію, що відбулася в Америці у 60-і роки ХХ ст., яка, у свою чергу, збіглася з переходом до індустріального суспільства, який супроводжувався зменшенням впливу церкви, періодом стрімкого розвитку науки, розповсюдженням фемінізму та іншими явищами, що призводили до зміни свідомості людей.

З середини 1960-х років секс переставав бути закритою темою для суспільства, а вірність в очах молоді все більше ставала схожою на старомодний забобон. Сексуальна революція стрімко поширювалась по географічній мапі, а разом з нею з'являлась науково-популярна і філософська література із загальної сексуальної просвіти і критики репресивної моралі, зростала кількість різних досліджень з людської сексуальності, з'являлися цілі рухи і субкультури, що пропагували вільне кохання. Таким чином, з кожним роком секс все більше ставав невід'ємною частиною життя суспільства і особливо молоді.

Як наслідок, сьогодні еротикою наповнене сучасне мистецтво (фотографія, музика, живопис), ЗМІ, реклама, мода, Інтернет та інші засоби комунікації. На темі прояву сексуальності, еротики і навіть порнографії ґрунтуються різні виставки, арт-вечори, свята, вечірки та інші молодіжні заходи. Молодь сьогодні відкрито говорить про секс і достатньо рано починає вести статеве життя. Більш того, багато сторін і форм статевого життя, що раніше були приховані, сьогодні стали відкритими. Так, груповий секс, трансвестизм (надягання одягу протилежної статі, характерне для деяких чоловіків), садомазохізм, свінг (нерегулярний, короткочасний взаємоузгоджений обмін сексуальними партнерами для сексу) та інші прояви сексуальності й статевих стосунків зараз відкрито обговорюються і знаходять свій прояв у реальному житті.

Однак серйозною проблемою тут є те, що молодь, занадто рано заглиблюючись у практичне вивчення природи людської сексуальності, не знає розміру ціни, яку так чи інакше доведеться за це сплатити у майбутньому. Серед складових цієї ціни є: безплідність, небажана вагітність, аборти, різні венеричні захворювання, підвищений ризик подружньої зради, властивий як чоловікам, так і жінкам у зв'язку зі звичкою частої зміни сексуальних партнерів до шлюбу тощо.

Так, наприклад, за офіційною статистикою, станом на 2010 рік в Україні зафіксовано понад 820 тисяч безплідних подружніх пар [5, с. 143]. За неофіційними даними, станом на початок 2012 року таких сімей налічується близько 1,5 млн. Головними причинами безплідності, як вважають науковці, є аборти (майже у 80% випадків причин безплідності у жінок в Україні) та інфекції, які передаються статевим шляхом [5, с. 143].

Крім того, що безплідність розглядається як прямі репродуктивні втрати для країни, оскільки за умови сучасного показника дітородної активності (1,2 на одну жінку) щорічно втрачається біля одного мільйона бажаних ненароджених дітей, це ще і вкрай болюче питання для кожної окремої сім'ї. Адже коли двоє люблячих один одного людей, створивши сім'ю, дізнаються про те, що вони ніколи не зможуть мати своїх власних дітей, і причиною такої ситуації в більшості випадків є їхній спосіб життя в юнацькому віці – це трагедія.

Слід зазначити, що серед інших наслідків раннього статевого життя і частої зміни статевих партнерів до шлюбу європейські дослідники-сексологи виділяють підвищений ризик подружньої зради. Тобто чим багатше дошлюбний сексуальний досвід, стверджують

вчені, тим більше імовірність подружньої зради. Пояснюється це тим, що в людини, яка веде активне статеве життя до шлюбу, з'являється звичка змінювати партнерів, і, перебуваючи у шлюбі, їй значно важче придушити дане прагнення і зупинитися.

Іншою проблемою та серйозним випробуванням для інституту сім'ї та шлюбу в період сьогодення є велика кількість розлучень та поширення сімей, які не реєструють свої стосунки. Згідно із статистикою, на 1000 шлюбів в Україні в середньому припадає 550 розлучень [6]. Було б неправильним стверджувати, що розлучення – це завжди погано. Бувають ситуації, коли мова, наприклад, йде про насильство у сім'ї, сексуальні домагання, різного роду експлуатації та інші навряд чи розв'язні протиріччя, тоді розлучення, імовірно, є найбільш правильним рішенням. Але, з іншого боку, розрив подружніх взаємовідносин завжди несе психологічний стрес для усіх членів сім'ї, а крім того, ще й для близького оточення – родичі чи друзі.

Однак найбільшу небезпеку розлучення становить для сімей, в яких є неповнолітні діти. У цьому випадку для жінки воно, окрім психоемоційних труднощів, ще й, як правило, супроводжується економічними проблемами і збільшенням життєвого навантаження у цілому, оскільки у 90 відсотках випадків неповнолітні діти під час розлучення батьків залишаються з матір'ю, і вона, таким чином, змушена піклуватися не тільки про себе, а й про їхнє утримання.

Для дитини ж розрив взаємостосунків її батьків означає повне знищення того безпечного внутрішнього світу, яким є повна сім'я з матір'ю та батьком. Тобто того стану, завдяки якому вона може зростати та повноцінно розвиватися. Подібні трансформації, як правило, формують непередбачувані асоціальні прояви особистостей дітей у майбутньому, а крім того, нерідко створюють загрозу для повноцінної соціально-культурної реалізації, що доведено багатьма дослідженнями і спостереженнями вчених.

Слід відзначити, що розлучення, окрім глибоких внутрішньоособистісних психологічних проблем, спричиняє цілий комплекс негативних проявів інституту сім'ї у суспільстві. Серед них можна виокремити проблему бідності, безпритульних дітей, неповних сімей, агресивно налаштованої молоді тощо.

При цьому страшним є не самий факт розлучення, а те, що він відображає чи не повну неготовність більшості людей до подружнього життя, нерозуміння ними засад, на яких необхідно будувати сім'ю, а також цілей та завдань, які перед нею стоять. А найсумнішим у даній проблемі є те, що діти, виховуючись у таких сім'ях, засвоюють модель взаємостосунків своїх батьків і відповідно з великою імовірністю також не зможуть побудувати справжню партнерську сім'ю у майбутньому, а будуть продовжувати збільшувати кількість нещасливих сімей, а крім того, ще й поповнювати лави озлоблених на життя, суспільство і державу людей.

Досліджуючи проблему збільшення кількості розлучень, не можна не згадати про тенденцію, що все більше поширюється серед пар – небажання офіційно реєструвати свої взаємостосунки. За останні 10 – 15 років кількість таких пар значно збільшилася. Для цілої низки скандинавських і західноєвропейських країн (Швеції, Данії, Східної Німеччини) подібна форма подружніх стосунків практикується достатньо давно. Наприклад, у Швеції у 1950 – 1967 роках кількість зареєстрованих шлюбів становила всього 7 на тисячу жителів, а в 1995-му році – взагалі зменшилась до 3,8. При цьому 50 відсотків народжених у Швеції дітей – позашлюбні [7, с. 80].

В Україні до недавнього часу співжиття засуджувалося суспільством і вважалося чимось скандальним. Тим не менш, з початку 90-х рр. ХХ ст. кількість пар, які живуть у незареєстрованому шлюбі, постійно збільшується. Так, за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, частка незареєстрованих шлюбів складала 7 відсотків [5, с. 29], однак сьогодні реальна частка таких шлюбів значно вища і орієнтовно складає 15%.

«Співжиття» молоді люди розглядають як експериментальний період перед вступом до офіційного шлюбу. У цей період молоді люди мешкають разом, ведуть статеве життя,

займаються домашнім господарством, допомагають один одному й у подальшому планують одружитися. Цікавим є те, що 93% жінок, які живуть у незареєстрованому шлюбі, вважають себе заміжними, а 78% їхніх партнерів – неодруженими [8].

Соціологічні дослідження, проведені серед української молоді, свідчать про те, що близько 90 відсотків юнаків та 50 відсотків дівчат розглядають співжиття як необхідний період перевірки взаємовідносин, щоб у подальшому уникнути конфліктів і, як ми вже з'ясували, болісного розлучення [7, с. 82].

Але варто акцентувати увагу на тому, що лише маленька частина з них залишиться разом і одружиться. Тут складається ситуація, що двоє людей живуть разом, не беручи на себе зовсім ніяких зобов'язань. Вони живуть разом лише тому, що їм комфортно. Таке співжиття може тривати місяць, рік, два чи п'ять, але часто закінчується воно нічим. Коли, наприклад, між двома людьми, що мешкають разом у неофіційних взаємостосунках, виникає більш чи менш серйозний конфлікт, найчастіше їм легше розбігтися, ніж шукати взаєморозуміння і вихід з ситуації, що склалася. Причиною цього є те, що ніхто з них не давав подружньої обітниці, тобто публічної клятви любити і піклуватися один про одного.

Слід відзначити, що на фоні описаних вище трансформацій, характерних для інституту сім'ї та шлюбу в період постмодерну, громадськість взагалі всерйоз заговорила про те, що класична нуклеарна сім'я втрачає свою актуальність для сучасної європейської людини і що сьогодні для неї стають більш цікавими альтернативні форми сім'ї, про що свідчить їхнє стрімке поширення у суспільстві.

Так, сучасний футуролог Е. Тоффлер, передрікаючи загибель класичної нуклеарної сім'ї, у своїй книзі «Третя хвиля» пише: «У технологічно розвинених країнах сьогодні можна побачити приголомшливе різноманіття типів сім'ї: гомосексуальні шлюби, комуни, групи людей старшого віку, що мешкають спільно, щоб об'єднати трати (інколи їх пов'язує і секс), племінні групи серед деяких етнічних меншин та інші типи співіснують, чого ніколи не було раніше. Зустрічаються договірні шлюби, серійні шлюби, сімейні групи і безліч близьких стосунків, в яких можуть бути (і не бути) сексуальні відносини...» [9, с. 192].

З Е. Тоффлером не можна погодитися у тому, що подібного розмаїття сімейних форм не існувало раніше. Оскільки й комуни, й сімейні групи, й одностатеві стосунки, словом, уся та чисельність типів союзів, про які пише дослідник, існувала в більшості культур протягом усього періоду історії людства. Не можна сказати, щоб вони були занадто поширені, але й не були винятками як ні для Давнього Єгипту або Давнього Рима, так і не є винятками для сучасності.

Підтвердженням тому, наприклад, може слугувати Община Онейда з Нової Англії, існування якої описує англійський науковець Е. Гіденс, а після її розпаду, як у Великобританії, так і в інших західних державах існувала безліч інших подібних общин, крім того, частина з них продовжує існувати і сьогодні (ізраїльський кібуц та ін.) [1, с. 202].

Імовірно, проблема полягає у тому, що в умовах цілковитої демократизації соціально-культурного та суспільно-політичного життя ті ж ЛГБТ-спільноти (лесбійки, геї, бісексуали і трансгендерні люди) змогли «вийти на поверхню», заявити про своє існування і при цьому не бути покараними або глибоко засудженими суспільною мораллю. Це можна порівняти, наприклад, з проблемою домашнього насильства. Сьогодні і органи влади, і громадські організації, і волонтери проводять різні кампанії, спрямовані на боротьбу з домашнім насильством, чого буквально ще 8 – 10 років тому в Україні не було. У той час як це зовсім не означає, що була відсутня сама проблема домашнього насильства. Просто сьогодні суспільство відкрито говорить про цю проблему і намагається з нею боротися.

Так само відбувається і з ЛГБТ-спільнотами – кількість їхніх прихильників не стала більшою, вони просто заявили про себе і продовжують це робити з усе більшим напо-

ром. А враховуючи те, що гомосексуальні й трансгендерні особи є в органах виконавчої, законодавчої, судової влади, різних політичних силах та в інших впливових об'єднаннях, при цьому враховуючи прагнення ледь не кожної людини відкрито проявляти свої устремління в житті, вони невпинно докладають зусиль для лобювання легалізації своїх орієнтацій на рівні закону та суспільства. Звичайно, така лібералізація надзвичайно ускладнює розвиток не тільки повноцінної, морально здорової сім'ї, але й усього сучасного суспільства.

Однак, незважаючи на всі труднощі й небезпеки трансформаційних процесів, що відбуваються у сучасному суспільстві, частину яких ми описали в цій статті, сьогодні, з нашої точки зору, для людини відкривається унікальна можливість побудувати справжню щасливу партнерську сім'ю з міцними і гармонійними взаємовідносинами.

Історія ніколи раніше не давала нам такої можливості. Звичайно, в першу чергу тут ми маємо на увазі трансформацію патріархальної сім'ї зі всіма її особливостями і стрімкий розвиток соціальної рівності між чоловіками та жінками у розвинутих країнах.

Адже сьогодні жінка є повноправним учасником суспільно-політичного та соціально-культурного життя в більшості індустріальних держав. Хоча ще зовсім нещодавно, наприклад, той же рівень зайнятості жінок поза домашнім господарством залишався вкрай низьким. Сьогодні ж у більшості європейських держав понад 50% жінок мають оплачувану роботу. Більш того, якщо раніше зарібок жінок був незначним і сприймався у сім'ї як додаток до основного зарібку, то зараз він нерідко складає половину сімейного доходу, а в деяких випадках – його основну частину.

Отримавши ті ж права, що й чоловік, і почавши на рівних брати участь у процесі виробництва-споживання, жінка все менше стає економічно залежною від чоловіка. Вона не готова обмежуватися лише створенням домашнього комфорту, приготуванням їжі та вихованням дітей, вона так само, як і чоловік, прагне до цілковитої реалізації свого «я», що знаходить своє відображення не тільки у розподілі ролей у сім'ї, а й у взаємовідносинах подружжя в цілому.

У таких умовах, врешті-решт, стає потенційно можливим розвиток справжніх партнерських взаємостосунків як між подружжям, так і між батьками та дітьми, коли кожен член сім'ї сприймається як особистість, чий бажання та устремління небайдужі для інших. У такій сім'ї обидва – як чоловік, так і жінка – підтримують один одного, разом проходять життєві випробування, цінують свободу кожного і розвивають унікальні якості своїх особистостей. А головне, що основою такої сім'ї є глибока взаємоповага і любов.

З іншого боку, не можна не сказати, що формування міцної та щасливої подружньої сім'ї є значно більш важким завданням для чоловіка та жінки, ніж створення «дитиноцентристської», орієнтованої на добробут дітей, а тим більше «патріархальної», де воля та влада чоловіка-патріарха придушує всю решту членів сім'ї.

У подружній сім'ї значно меншою мірою, як вже було сказано, стримуючими факторами для чоловіка та жінки є традиції, діти або ж суспільна думка щодо тих чи інших аспектів життєдіяльності. Так, будь-яке емоційне напруження, конфлікт інтересів можуть призвести до розриву подружніх і батьківських взаємостосунків. Враховуючи те, що у подружній сім'ї, як правило, обидва з подружжя займаються трудовою діяльністю, то під час прийняття рішень, наприклад про розлучення, кількість стримуючих факторів взагалі зводиться до мінімуму. У такій ситуації головним стабілізуючим фактором є рівень особистісної зрілості кожного з подружжя і їхні ціннісні пріоритети. Це в черговий раз підтверджує значимість засад, на яких формується світогляд кожної людини, на що повинні звернути особливу увагу держава та суспільні інститути.

Таким чином, до поширених сьогодні заяв про відмирання та щезнення сім'ї ми повинні ставитися досить скептично, оскільки дуже часто вони не мають під собою реаль-

ного підґрунтя. Звичайно, було би нерозумно заперечувати, що сьогодні в інституті сім'ї та шлюбу відбуваються глибокі зміни, які відображають ширші соціальні зміни. Але також ясно, що сім'я не знаходиться на межі падіння або краху, більш того, вона залишається найбільш стабільною соціальною спільністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гіденс Е. Соціологія / Гіденс Е. ; [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник ; наук. ред. О. Івашенко]. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
2. Сорокин П.А. Кризис современной семьи / П.А. Сорокин // Ежемесячный журнал для всех. – 1916. – № 2, 3. – С. 166.
3. Фромм Э. Искусство любви / Э. Фромм. – Минск : ТПЦ «Полифакт», 1991. – 80 с.
4. Философская антропология : словарь / [под редакцией доктора философских наук, профессора Н. Хамитова]. – К.: КНТ, 2011. – 472 с.
5. Щорічна Державна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей в Україні та стан реалізації державної сімейної політики / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут розвитку сім'ї та молоді. – Київ, 2011. – 224 с.
6. Природний рух населення у 1992 – 2010 роках. Дані державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.ukrstat.gov.ua.
7. Ткачова В.О. Стан і перспективи розвитку сім'ї в сучасному українському суспільстві (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Ткачова Вікторія Олександрівна ; Одеській національний морський ун-т. – Одеса, 2008. – 210 с.
8. Бондаренко Г. Спроба шлюбу / Г. Бондаренко // Голос України, 2 жовтня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arhiv.orthodoxy.org.ua>.
9. Тоффлер Елвін. Третя хвиля / Елвін Тоффлер ; [пер. з англ. А. Євса]. – К. : Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.

Ф.В. Фомін

Эволюция семейно-брачных отношений в ситуации постмодерна

В статье анализируются трансформационные процессы, которые происходят в современном обществе, их влияние на развитие института брака и семьи, а также последствия, к которым они приводят. Кроме того, рассматривается идея формирования семьи нового типа периода постмодерна, которую некоторые исследователи характеризуют как «супружескую».

F.V. Fomin

Evolution of Family and Marital Relations in the Situation of Post-Modernism

The paper analyses the transformational processes, which takes place in the modern society, their influence on the development of the institution of marriage and family, and also the consequences, which they lead to. In addition, the paper considers the idea of formation of the family of new type in the period of post-modernism. Some researches describe this family type as a «conjugal» one.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2012.